

ԲԱՐԻՑԱԿԱՆ, ՌԻՍՈՒՄՆԱԿԱՆ, ԱՐԹԻԵՍՏԳԻՏԱԿԱՆ

Ժ. 8 Մ 1903

Տարեկան 10 ֆր. ուշի - 4 րր.:
Վեցամսաց՝ 6 ֆր. ուշի - 2 րր. 50 կ.:
Մեկ թիվ կազմէ 1 ֆր. - 50 կ.:

Թիվ 1. ՅՈՒՆՈՒՄ

Ո Կ Ս Ո Ւ Մ Ն Ե Վ Ե Ն

Պ Ա Ց Ա Կ Ա Ն

Հ Օ Յ Բ Գ Ե Յ Ո Ւ Ք

այ բդեաշխներուն էռ-
թեան եւ բռնած
դրից վրայ արնչափ
անճշդ բաներ
գրուած են, որ
առիթս կը գոր-
ծածեմ՝ կարելի
եղածին չափ հա-
մառօտ, անգամ

մը ինդիրը ճիշդ մեկնել: — Ագաթանգեղոս էջ
650, 12 եւն (Լանգլուա՝ Ա. 187. Լագարդ
էջ 83, 91 եւն.) Ա. Գրիգոր Լուսաւորչէն,
անոր Խասակէն որդիէն եւ Ազբաննակն վերը՝
Տրդատ Թագաւորքին հետ կայսեր գաղող մեծա-
մեծներուն մէջ կը դասէ “զօրիեսին զահն-
րէցսն, որ ըդեաշխցն կոչն”:

Զառապին սահմանական՝ ի որը Շիրական
կողմանէն,

Երկրորդ սահմանակալն՝ յԱսորեստանեաց
կողմանէն,

Երրորդն՝ յԱսորեստական կողմանէն,

Չորրորդն՝ ի Մասքաց կողմանէն:

Ապա կը յաջորդեն՝

5. զմեծ իշխանն Անգեղ տառ եւ

6. զթագագիր ասպետն եւ

7. զապարապետն մծ, եւն:

Արլուեստական գրչի մը մեկսոթիւնն է,
որուն միտքն է ինկեր հայերէն՝ արլուեստական,
բարձր և ստիլ պէտք է Արուաստան կարդալ,
այժմքն՝ Մծինայ կողմերը: Բացատրութեան
կղանակէն կը հետեւի, որ այս իշխաններն ոչ
թէ այս երկիրներուն մէջ, այլ այս երկիրնե-
րուն մօտերը կամ սահմաններուն վրայ
կիշեկին:

Ուրիշ տեղ մը՝ (էջ 596, 21 եւն. Լան-
գլուա Ա. 170. Լագարդ էջ 68, 44 եւն.) այս
գեսապանները կը յիշուին, որոնք Սուրբ Գրիգորի
ուղեկից եղան, երբ Կեսարիա ձեռնադրուելու
կերպար: Հոս դասակարգութիւնն ուրիշ տե-
սակ է, եւ կ'երեւայ թէ շորս սահմանակալ-
ները հոս կը պահին:

“Առաջին իշխանն Անգեղ տառ,
Երկրորդ իշխանն Աշխենց որ ըդեաշխն
մծի,”

Երրորդ իշխանն մարդպետութեան՝ իշ-
խանութեանն,

1 Յառ. ծ ոյց հօրություն:

2 Յառ. ծ ոյց ազգայ էու ոյց էշոսուա ուղղնուու:

Զորբորդի իշխանն թագակապ՝ իշխանութեանն ասաետոթեան,

Հինգերորդ իշխանն սպարապետութեան
օօպամար Հայոց աշխարհին,

Վեցերորդ իշխանն Կորդովստաց¹ աշխարհին,
Խօմնելուուր իշխանն Եռոպիաց² աշխարհին,

Աւթերորդ իշխանն Գարգարացւոց աշ-
եածնեն ու միւս անուննեան որեւածին։ Ինն

Անգղ տան իշխանին պաշտօնն էր Անգղ

Հայերէն Կարդուաց: Ասկէ կը Տեսէք թէ յանկը յունա-
րէնէ թարգմանուած է:

« Տան զայց տառած - Ծագդ գրութեան ի վիճակ
Նակ սոսէին, Եղանակս յաւնական բնագիր մը կ'ենթադրէ
վասն զի ուն երկրաբբառը միայն յուն. Ո-ին տառադար
հառթիւնն է:

ε διπλών. δ ἔβδομος δέχων δ ἔτερος κομιτατήσιος
πι. τεκνός κομιτατήσιος = βρττητῷ: ι'εράλη ψεύτην ανθεκτήν
αγαπητού λυτρωτού. δ. δ ἔβδομος δέχων (τῆς Σωφανηνῶν
χώρας. δ ὅδος δέχων τῆς Γωγαρηνῶν χώρας) δ ἔτερος
κομιτατήσιος.

ε Φωι παπονή βιοντερήν απολέτην. Ήσυχη Θρασυλλωδώς
λέγεται ότι, αρ μετά διέρωνται θωματικοί ορθοί ζωγρός, ψυλή, έ-
την την τοπή την αποτελεί (Πλάτων). Η επίτερος (μεταλλική)
πεποιητικόν, ήσυχων ποιητικής) φωνής είναι η ιδεατή, ρεβράτη,
απλήσθηκε στην απροστάτην ή την ηρακλειανή μορφή, αποδιέκυψε
και άρθρησε δυναμική στην αριστερή ρεβράτη φωνήν επονεύσαντος.
Επειδή τον πρώτην ή την αριστερή ρεβράτην έπειτα έπειτα
είχε αποκλειστεί, η ρεβράτη ήταν γνωστή σαν φωνή
της αριστερής, ή της ρεβράτης ή της φωνής της αριστερής.
Θεραπεύοντας διαφορετικά την αριστερή ρεβράτην, οριστούσαν
θεραπεύοντας την αριστερή ρεβράτην, οριστούσαν την αριστερή ρεβράτην.

ստորին ըսածձ՝ թէ այս երկու պաշտօնները շատոնց իրարու հետ կապուած էին, կ'երեւայ թէ Ադաթանքեղոս կը զբէ, որ յատկանիւն մարդպան երրորդ տեղը կը լիչէ: Խոհ եթէ ենթագիրներ, որ գուցէ աժմեան բնադրին մէջ կարգը խանգամառած¹ է, Աղճանա հիմանը սփալա տեղը խամարու է, եւ և եթէ զի՞նքը սպալապանէւն ենոր անհետ հետեւեալ շարքը կ'ունենանք:

U

1. Սահմանակալի ի Կոր Ըիրական կողմանէն .
 2. Սահմանակալի յլառաքատանեաց կողմանէն .
 3. Սահմանակալի յլառատանան կողմանէն .
 4. Սահմանակալի ի Մաս քթաց կողմանէն .
 5. Մեծ իշխանն Անգեղ տան .
 6. Թագադիր Առաջուն .
 7. Սպարապետն մեծ :
 1. Իշխանն Անգեղ տան, իշխանն Մարգարետուն թեան իշխանուն թեան .
 2. Իշխանն Թագադիր կիշխանուն թեան Ասպետուն թեան .
 3. Իշխանն Սպարապետուն թեան, զօրավար Հայոց աշխարհուն .²
 4. Իշխանն Ազգանեաց որ բուռուն իք .
 5. Իշխանն Արքունուաց աշխարհուն .
 6. Իշխանն Ծափաց աշխարհուն .
 7. Իշխանն Գարգարաց աշխարհուն իք :³

8

1. Սահմանակալի ի Կոր Ըիրական կողմանէն .
 2. Սահմանակալի յլառաքատանեաց կողմանէն .
 3. Սահմանակալի յլառատանան կողմանէն .
 4. Սահմանակալի ի Մաս քթաց կողմանէն .
 5. Մեծ իշխանն Անգեղ տան .
 6. Թագադիր Առաջուն .
 7. Սպարապետն մեծ :
 1. Իշխանն Անգեղ տան, իշխանն Մարգարետուն թեան իշխանուն թեան .
 2. Իշխանն Թագադիր կիշխանուն թեան Ասպետուն թեան .
 3. Իշխանն Սպարապետուն թեան, զօրավար Հայոց աշխարհուն .²
 4. Իշխանն Ազգանեաց որ բուռուն իք .
 5. Իշխանն Արքունուաց աշխարհուն .
 6. Իշխանն Ծափաց աշխարհուն .
 7. Իշխանն Գարգարաց աշխարհուն իք :³

Անկէ ետքը՝ երկու ցանկին մէջ ալ հաւասարապէս Մոկաց, Սիհնեաց եւ Աշտոռնեաց իշխանները կը յիշուին:

Դժուարին է կարծել՝ թէ ասով նախնական բնագիրը մեր առջևն ունենակը եւ Բ ցանկին խումբը՝ 5—7 Ա. Խմբին հետ համաձայն ըլլայ: Մեր յառաջ բերած առաջն սեղն կա-

շէին ներքինեաց՝ գործ (Ընթերցիք գործ 4) լւալ էր ի ընէ ժամանակ ի թաշառութեան Արլակունց ։ Եւ զայտ Կրասանան ներքինի գլուխան Աղքաղ-սանն գերեալ ասքեալ էր ներքինի Պարսիք և ։

2. Παραγόμενος μέταξυ των παραπάνω εις οικείαν γραμμήν μεταβαίνει μεταφράστης μέση (βλ. 66, 40 Λαζαρίου) θεωρητική σύνθεση, φάντα την ισοφωνία την οποία μέντονταν οι έντονοι ρυθμοί της κομιτατήσους. Εντούτη απόρρητη αρχιτεκτονική μηχανισμός διατηρείται στην Τέχνη της Γεωγεργίας χώρας) η οποία μετατρέπεται σε έναν πολύ περισσότερο αριθμό των παραπάνω ειδών.

2. "Եղիշ կարգը համեւ այս իշխաններուն ցանիին մէջ պահուած է, որով զիբուս մանաբորթեան համար կեսարիք տարած էին (Փառակ. Գր. բջ. էջ 71):

1. «Զնայ մեծ իշխան մարգարետութեան,
2. զբագլաւան մեծ իշխան ասպ[կոտութեան],
3. ով ասուի մեծ իշխան ազրապահութեան եւն բնադրքը պահապահ է եւ իշխանակ զբագլութեան:

Ի՞նչ է առաջարկութեան կարգը այս է. . . ու այս գծը իշխան ասպ[կոտութեան] եւ զի-պատ Գծը իշխան ասպ[կոտութեան] է:

“Նախպես այն հրեշտակութեան ժամանակը՝ որ Շահաց ձեռնարգութեան ընկերացաւ. (Փաստ. Գ. Խ. Եղ 45); զրուած է իշխանն մարդկանութեան, որում անօն հայրէք առաջին տեղուր:

Լադարդ երկրորդ իշխանահամարին մէջ չըսրա սահմանակալը զիարենալով գտնել՝ առանց քննելու, կը վճռէ թէ վերոյիշեալ երկու ցանկերն այլեւայլ ժամանակներէ են: Այն և աշխանգունէր՝ որոնց գլխաւորները սահմանակալը էին, հաւանականագոյնն կորուած են երկրորդ իշխանահամարին արժէք ունեցած ժամանակի: (Ագաթ. էջ 162:) Նթէ Լադարդ քիչ մ'աւելի Փաւաստ. Բնականագոյնը զբանակալը, եւ ասոր քոյլ գտնուած ուղեկից նախարարաց նման ցանկինի ի մերձուստ սանօթացած ըլլար, այն ատեն այսպիսի դատաստան մը չէր կորեր: Գելցէք: Իրաւամէ կը ժխաէ Լադարդի հանած հետեւութիւնն եւ կ'ըսէ, թէ Պերեւս սահմանակալները ժամանակ ունեցած չէին գալ: Քայլ քաց աշխարհը զիւանափառական երթեւելու թիւնեւ մէկանեղ ընկելու, Այն նեմագրութիւնն ալ ամենայն մասամբ ուղղող չէ: Ըստ ինքեան զիկաշխններէն երկուքը յիշատակուած են, բայց միայն թէ բացայստ իբր սահմանակալու չին նշակուած:

գուգարաց³ ըղիշխին՝ Մասքթաց կողման
ըղիշխին հետ նոյն ըլլալուն վրայ ամենեւին
տարակոյս չկայ: Գուգարպ⁴ յուն. Գայարդոյն

1. Գ. Ք. Եջ. 29. 12 հետա կը Տամուսի բանապը ու Աղարք հայուսող է: (Նարքի միթքեա եղածա է) 9. Գ. Ք. Եջ. 38. 4 ինչպէս որոց գվանուն է Ա. Ա. Խ-
խան Սահառունեաց, (ըմբ. տրդ կամ տօն ծննա, որի
Միթքեանքին և Լաւու օքան յաստի անուն շնեցի-
լունակուն: Գ. Ք. Եջ. 29 միթք Սահառունեաց իւսան դժո-
ւամա բարու յիւսա իւսանեւրուն մէջ անանուն կը նայ):
— Գ. Ք. Եջ. 44. սոր իւսան անսա միթքա ած, որոց
գլուխ է սպարապեաւ, և 10 անանուն: — Գ. Ք. Եջ. 54 զ-
անսա ար յաստա բըռուած երկու իւսան, որոց առաջին
է հայ Տարբուրու: և 10 անանուն: — Գ. Ք. Եջ. 70. — Ք.
Եջ. 103. 10 յանուանն միթք իւսան է անսա գուն-
դակապատճեա Հայուն Ներսու: Գ. Ք. Եջ. 71. 8 յանու
յանուանն յաշու բըռուած իւսան, որոց գվանուն
է հայ Տարբուրու (բանկիցը բաց ու եթ, ա. Եջ. 2. Դաս. 2. բ. միթք.)

Նմանապէս Ազնինեաց բղիշինն Արտաւա-
տանի կողման այս հմանակալին չետ Խոյութեան
յայտ յանդիման է: Արդուստանն ըսերվ
հասկալաւուր. ներ արքարական ասհմանգաւառ
(Եօն՝ ‘Արգիջէ) ՄԵրին մայրագործվ, որ 297ի
խաղաղութենէն ի վեր ուղարկի Հռոմէական իշ-
խանութեան տակ էր:

Առեւ նշանակութիւն ունի նաեւ Փաւտասոսի
(Դ. ծա. էջ 159. ե. ը-ժթ) Նախարարաց
Արշակ Թագաւորէն հեռանալուն եւ Մուշեղ
Ապարաբագետին ձեռք վերսալին նուաճուելուն
Վրայ տուած տեղէկոթիւնը: Առաջնոյն մէջ կը
Կարդանք. “Բայց նախ այս գնալոյ սկիզբն առ-
նէքն մեծամեծ աւագանին: Նախ ըդեւաշխն
Աղջնեաց, եւ նոր Ծիրական բդեւաշխն, եւ Մահ-

der Sächs. Ges. d. Wiss. 1895 p. 166.

8 Φορτισμένη της Κερκίνης [θε] γενεών μηδερήν οὐκ
αυτηγένης ζειτούσα πεπλην τοιάντι. Γωγαρέων φοβιτωνακή^{τη}
Γωγαρηνάν.

DESCRIPTION GÉOGRAPHIQUE DE LA GÉORGIE

• Աբաթմանքեզօս հրա. Լուգարդ, էջ 83, 93. ձեռ տան
Մասախուտան Օնցան բազան. Այս վեց մանրամասն ուն-
իք ակա կը խօսիմ:

կերտանն, եւ չփշորականն, եւ դասն (Դասընտրէին), եւ ամենայն նախարարութիւն Աղջ. Նեաց, եւ զօրն եւ տունն տոշմին (== ոստան Աղջնեաց¹ կողմանն ապստամբեցին յարբայէց Հայոց Արշակայ, եւ չորդան կացին առաջլ արքային Պարսկաց Շապէհց². եւ պարհապ ածէին ի Հայոց կուսէ, որ Զրպայն³ կոչեն, դրուն գնէին. եւ զատուցին զվերեանց աշխարհն, դրուն Հայոց, եւ յետ սորին Գուգարաց րղենաշշն, եւ յետ սորին Շորպայ⁴ գաւառին աէրն, եւ Կողըզայ գաւառին աէրն, եւ ընդ նոսա Գարդմանաձորոց տէրն: Եւ որք մօն էին ի նոսա կորմն այնը ձեռին որ շուրջ էին զնորդ, մահացոյն ապստամբեցն ի թագաւորէն Հայոց Արշակայ. եւ չորդան գնացին առաջլ թագաւորին Պարսկաց Շապէհց:

Ապատամբեցին ՆԱՐՉԱԿԽ արքյէն Հայոց
ամուր գաւառն Արձախայ եւ ամուր գաւառն
Տօնրեաց, եւ ամուր աշխարհն Կորդեաց. ապա
եւ տէր գաւառին Կորդեաց չոգաւ եկաց առաջին
թագաւորին Պարսից:

Յետ պարսկի ապատամբեաց ի թագաւոր
ըն Հայոց եւ ձեռին իշխանութեանն տան
Հայոց թագաւորին, որ էր զԱՄրպատական
աշխարհան, յետս եկաց ի թագաւորին Հայոց
ամուր աշխարհն Մարաց. յետս եկաց յարքայէն
Հայոց, եւ աշխարհն Կազզլց եթող զարբայն Հայոց
եւ գնաց Նալապմուտ էրին Անձատեաց, եւ ընդ
նման իշխանն ծծի Ծոփակ. եւ գնացին առ թա-
գաւորն Յունաց: Վերսանին նուածածած երկրին
ներու կամ գաւառներու անուններուն աւելի
պայծառ կը տեսնուի իւրաքանչիւր Նախարար-
ներուն իրարուն Նկատմարք բանած փոխագարձ
դիբը: Կախի եւ առաջ կը յիշակի զտուն թա-
գաւորին Հայոց, որ յԱՄրպատականին էր, զոր
զոր Շապոհ թագաւորը Հայոց Արշակ արքային
պարբեւ առած էր, ⁵ յետայ նոր Ծիրական

1. Ամա Յիլի, Առօյ Կամ Առօյ, յԱս Յիլի Կ
գտնութիւն 410էն սկսեալ իր առանձին հպատակուութիւն
ինչպէս եւ Աբդ ZDMG. 43, 395, 4- 396, 10- 403, 8.

Ur- und Früh Erānšahr. 49 24.

¶ ՀԱՅՈՒԹ. Ակրեսու էլ 108 [ՂԵՐԵՆԴ 26. առա. ԶՐԱՅԻՆ]:
ՀԵՐԵՆԴ Zur Gesch. Armeniens und der ersten Kriege
der Araber p. 15.

4 ԶՐՈԾ ԳՈՎՈՒԴ-ԱՐՁ ՆԱՀԱՆԳԻՆ ԱԵՋ ԿՐԻՄԱՅ. Եւ ՎԵՐԱԷՆ
ԿԱՊՐԻ ԵՎՆԻ պէս Ա ՌԱՋ ԿԱ ԹԲՈՎԱՏՈՒԵՎ.

զայր առ առ առ վայ վայ վայ սպիրեր:

Տ Փաւուն. Գ. Խ. էլ. էլ. 202. "Յայն" ժամանակի
հոգեր առ նըր Ծաղկան արքայն Պարսից զթապաւորի
ծաց վթարդիք և մեծարքներ իննանձ բազալ պատուակներ
և մեծա փառակ: բազալ գանձ սպիրել են արքաթօն
ամենայ մեծաթեառ թագավորութեան և երես վեց-
թար որպէս զրդիք գրգեալ եղաւ ի նմանէ, և երկրորդա-
կան վիճ ունան առաջ Անդրաբարս ուլիմութիւն: Ան-
դր նիկեան առանձ նմանակութեան վիճ է, նիշուն որ հայ թա-
գավորներ Հռոմանցեց երիբն ամ ա սկզբ:

վերչէն Կորդուը, Կորդիք, Տմօրիք եւ Մարաց
կոզմերը, ուստի այնպիսի երկիրներ, զորոնք
Պարսիկները գրաւած էին; Ապա կը յաշըրդէ
Արձախ գաւառն եւ Աղուանից անցած՝ Ուսի,
Շակաշէն, Գարդմանայ-Ճորն, Գողջ եւն գաւառ-
ները, ինչպէս Նաեւ Պարսկ (Փարօս) Փայտա-
կարանին; Յայտնի կը տեսնուի այս ամէն գաւառ-
ներէն թէ Աղուանից թագաւորը նուաճն էր:
Ասոնց կը յաշըրդէ Վրաց թագաւորին պար-
տութիւնն եւ Փաստագեան վրացի արքունա-
կան ցեղն Ասալուա, Նևանապէս Գուգարաց
բրեշչին բռնուիլն ու սպանուիլը, որ յայտ-
նապէս Վրաց կողմն անցած էր: Այս շաբթը կը
փակէ Աղձնեաց բրեշչին գերութիւնն եւ Մեծ
Ծոփաց, Անգեղ-տան, եւ Անձտայ նուաճումը,
որոնք ի հնուց հռոմէական իշխանութեան
տակ էին:

Պէտք ենք ստոյդ համարիլ, թէ նաեւ Մարգը՝ Նոր Շիրականի բղեշխին տակ էին, գուցէ նաեւ Տմորիկը՝¹ Կորդիք եւ Կորդուք գտաւուներն ալ. իսկ Գորգարաց բրեաշխը՝ Շակաչէն, Ուտի, Գարգման եւն սահմանակից գտաւուներուն վրայ կը Հսկէր: Ամենէն դժուարին է Ասորեստանեաց կողման բգեշխին տեղը Տիշտ որոշել: Պարսկաստանի վերաբերող Ասորեստանի վրայ (Ադիաբենէ՝ Արքեղամ մայրաքաղքով եւ Կինուեի շրջակալքը) չեն կրնար մասծուիլ, վասն զի ասիմա Նոր Շիրականի վերաբերող Մահմէկը-տուն եւ Գատն սահմաներուն Տիշտ հարաւային կամ հարաւային-արքեւխան կործն էր, ուստի Նոր Շիրականի բղեշխին իշխանութեան տակ կ'ինսար: Այսպէս եկեղեցական տեսակէտով՝ Եօթ Մահկեր (Մահմէկը-տուն) եւ Dasen (Դասն) թեմերը ինպէս նաեւ Գրէմմնին եւ առաջ (ապահով), առաջ շատուգուած թեմերը Էհճայաթ-Արենիկ մետրապոլիտ տակն էին, իսկ Եօթ Քարդա (Կորդուք), Եօթ Զաթէն (Դասգեպաք), Եօթ Քշիմէ եւ Moksajé (Մոկք) Մծծմանց կը վերաբերէմ: Բայց Եթէ վերցիշեալ (Եզ 2) երկու ցանկներն իրարու Տես համեմատենք, յայտնապէս կը տես-

1 Ημερα. τι ήτ. Ι. έζ 528 Ταυματηση, ρο ημερω-
ση & Ταμωδηση. Ταραντην αρραγηριθεικαν ζεζε έτε
τη Λαχαρη, Ges. Abb. 46 N. 6. ζεζεν παρηρα Σουλιη-
τωνικη έζ 9 (SWBA. ζην 133. Ζην. IV) Πρεργ. Ζ.
Ρ. Α. Περιθεθεικαν, ζην. Ταυμαθεωρηση, Βι. Κριθηνα
1890, έζ 11. Υποκλ. Ημερ. Νηρ. Ρ. ή. Συμπρες ηρη-
ρησην ζην ζωιανωρη για ζεζεν. ζεζεν. Ρ. ή. Ζ. ή. ζεζε
ηα Λαμπρητω, Collection II 214. Συμπρες ηα ηαρηρη. Επ.
Υποκλ. ζεζενα Ημερακηση για ήτ. ήτ. έζ 18, 1, 19 ζεζε
W. Wright. ουτη ζην ζωιανωρη:

նենք, որ Կորդուաց իշխանը՝ Նոր Շիրականի բղեաշխին տեղը բռնած է, կամ անոր համար՝ որ ասիկա անձամբ չըր կլնար երթալ եւ կամ վասն զի Կորդուաց իշխանը՝ միանդասնյն Նոր Շիրականի բղեաշխին էր։ Այս պարագային մէջ անհրաժեշտաբար կը հետեւի որ Ծոփաց իշխանն ալ — ինք զինք զգուշութեամբ բացատրելու համար — « Անսրեսաւաց կողմանէն, ըղեաշխին իր փոխանորդ՝ մեծամեծաց ուղեկործեան մասնակցեց ցաւ։ Հիմայ ամեն բանն յատաջ խնդրին այն է թէ հոս ո՞ր Ծոփին իմանալու ենք. Եփիատայ քով եղած արեւետեանը թէ Միջ Ծոփը ըսուած արեւելանը՝ Նիդրէնուր (Martyropolis) մայրաքաղաքով։ Այս ինդիւս որոշելու համար՝ լաւդյնն է մեզի կուռան բռնել Ներսէի խաղաղութեան գաշնիքն ենթադրած քաջաքական յարաբերութիւնները. այս գաշնադրութիւնը շատ մօտ է ժամանակակի Ադաթանգեղայ յիշած հրեշտակութեան։ 297ին արքայից արքան ստիպւեցաւ հաւանին որ (Հայաւաստանի վերաբերող) Անգեղ-տան նախարարութիւնը Ծոփաց հետ, իսկ Արծն Կորդուաց եւ Ծաւութից (Zabdiķene) հետ հռոմէական պետութենէն անձեստցոյն կախումը ունենան։¹ Սակայն պյուս հանդերձ՝ անոնք Հայոց թագաւորութեան վերաբերել չատրեցան։ Բացատրութեանս այս ըմբռումն կը հետեւի թէ Կորդուուր եւ Ծաւութից (Ծոգէ.թ) Արծնէն կախումը ունեն, եւ այս երեք գաւառաց իրարութեան անձուկ կապուած ըլլալը յայտի է նաեւ եկեղեցական այն բաժանումն, որ հիմնուած է Յովիսանոսի հաղաղութեանսահմաններունկատամնի ըրած արամադրութեանց վրայ։ Այս բաժանման համաճայն՝ Կորդուուր եւ Ծաւութիցը թեհեմը, ինչպէս եւ Արծն Սթրնայ սահմանապատճեանութեան վերաբերեան կը վերաբերէ Հայունակէս Կորդուաց եւ Ծաւութից սատրապներն Աղջնեաց ըղեշխին տակն էին։ Նման յարաբերութիւն մ'ալ պէտք է ենթադրել Անգեղ-տան եւ Ծոփաց միջւու։ Անգեղ-տունը (Inglene) հին Անգեղ բերդով (ասոր. Ացցէն) միասն կը համապատասխանէ յետնագոյն ժամանակի Հորրորդ Հայոց Գէգիք ըսուած գաւառին — զօր Գէորգ

Կիպրացին 960 չկամ Տիշտանից¹ կ'անուանե — ինչպէս Կիպրու լաւ միս դրած է, Անգեղ-տան կառավարն էր Հայր Մարդպետուր, որ Միջ Ծոփաց² Բնարեղ բերդին գանձերուն վկայ ալ կը հսկէր. Ուստի Կ'երեւայ թէ Միջ Ծոփին այն դաշնագրութեան մէջ Անգեղ-տան ստորակար մաս համարուած է։ Հայու Ծոփիք ըսելով՝ միայն արեւետեանը՝ Նիդրասայ վրայինը կրնայ համարուիլ,³ որ ուղղակի Հռոմէական պետութեան սահմանակից էր եւ անէն ետք՝ միշտ Հռոմայեցոց ազգեցութեան տակն էր։ Այս գաւառը երբեմն պարզապէս ծոփիք Կ'ը-սուի — այսպէս Ղազար Փարագ. Էջ 205, 532⁴ և Սուտ Մովս. Խոր. Աշխարհագրութիւն Հրտ. Սուրբեանի էջ 30, 15 — երբեմն ծոփիք Շահնայ (սեռ. Ծոփաց Շահէկ) Փաւաս. Գ. թ. էջ 21, Շահունի Ծոփիք Փաւաս. Գ. ժ. էջ 29 կամ ծոփիք Շահունոց Փաւաս. Պ. իդ. էջ 146, երբեմն ալ միւս ծոփիք Փաւաս. Պ. դ. էջ 73։ Հայու Թագաւորութեան բաժնուելն վերջը՝ Հայկական հարաւային հին սատրապութիւնները — որոնց մէջ նաեւ Լուսիդունը — ծոփիք Շահունին — հռոմէական հշխանութեան տակ ինկան, բայց իրենց մինչ իշխանները պահեցին։
(Հունանուիլ)

ՀԱՅՐԱԿԱՆ

ՆՈՉԵՆՈՒՐԻ Ի ԻՐԱԾՆՈՒՅ

Ի միջի հայերէն ձեռագրաց արքունի մատենագրանինի ի երբին կայ գրչագիր մի, Ms. orient. quart. 805 Նշանակեալ (որ չէ արձանագրեալ ի ցոցցակի հայերէն ձեռագրաց, զոր կազմած է Ն. Քարամեանց՝ յամին 1888, քանիլ յետոց է ստացեալ), որ՝ ինք բաշխուի հետաքրքրական եւ կարեւոր բռնդագութեամին՝ արքանի է մասնաւոր մտադրութեան։

Ձեռագիրն այս, որ մինչեւ ցարդ՝ ոքաչիքիսեմ դեռ բնաւէլ ստորագրեալ մանրամասնարար, 20.7 × 15 հրդմար. մեծութեամբ է. ունի 316 թուղթ + 2 մագաղաթեայ թուղթ՝ մին ի սկզբն եւ միւս ի վերջն գրութիւնն առ հասարակ միասին է. առղից թիւն՝ անկանոն, եւ պէսպէս ի զանազան մասնան, այսինքն՝ 18—42. Նիւթեն արեւելան թուղթ, հաստ,

¹ Պետր. Պատրիք՝ Հայուակուուր 14 առ Դիտուք Hist. Gr. min. I 433, 20-23։ Դու ծէ ու սեփանա ուշ որութեան տանը, առու հառ ու ծանութեան հիմա ունը՝ Խունու Տիշտանի Հորրորդ Հայոց Գէգիք ըսուած գաւառին — զօր Գէորգ

Hist. Gr. min. I 433, 20-23։ Դու ծէ ու սեփանա ուշ որութեան տանը, առու հառ ու ծանութեան հիմա ունը՝ Խունու Տիշտանի Հորրորդ Հայոց Գէգիք ըսուած գաւառին — զօր Գէորգ

² Հ. Գէորգ. Գէտիք՝ Georgius Cyprus p. 180+.

³ Հ. Գէորգ. Գէտիք՝ Georgius Cyprus p. 181/2.

⁴ Հ. Գէորգ. Գէտիք՝ Georg. Cypr., p. XLIX s.